

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ТАРАСЕНКО Ольга Олексіївна

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ
ОСВІТИ І НАУКИ У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
у 1834 - 1884 рр.**

Спеціальність: 07.00.02 - історія України,
07.00.09 - історіографія, джерелознавство та методи
історичного дослідження

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1995

АВ 32.513

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії Росії історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор,
Заслужений працівник народної освіти
України Я. М. СЕРІЩЕВ

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор,
Заслужений діяч науки України
М. А. ВАРШАВЧИК

кандидат історичних наук
І. В. ВЕРБА

Провідна організація - Вінницький педагогічний інститут

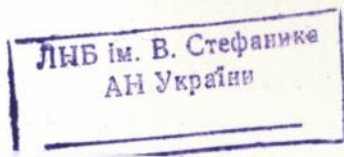
Захист відбудеться "12 червня 1995 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої ради Д.068.18.06 при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, Київ - 17, вул. Володимирська, 64, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці університету.

Автореферат розіслано "4" травня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

М.О. РУДЬ

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00779142 (U)

AB - 32.513
АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Удосконалення вищої національної освіти та

інтенсивний розвиток вітчизняної історичної науки є важливою складовою частиною розвитку незалежної української держави. Втілення принципів Декларації про державний суверенітет України, які формують нове професійне мислення вченого-викладача, визначатимуть долю майбутнього покоління, долю розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу країни. Реформування всієї освітньої системи передбачає державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття). Головною дійовою особою реформи є викладач-науковець, від якого багато в чому залежить її успіх. Одним із основних напрямків реалізації Програми є підготовка нової генерації науковців-викладачів. Глибока реформа вищої національної освіти і науки, в свою чергу, нагально потребує всебічного наукового дослідження їх витоків і розвитку.

Започаткування, становлення, розвиток вищої історичної освіти і науки на Правобережній Україні, а саме у Київському університеті, який знаходиться в національно-культурному центрі України і завжди відіграв важливу роль у розвитку української культури, за своїми специфічними особливостями і конкретно-історичними умовами становить великий інтерес для дослідників. В умовах відродження втрачених традицій національної вищої школи необхідність наукових досліджень, об'єктивного аналізу витоків розвитку вітчизняної історичної науки, освіти, наукового узагальнення історичного досвіду, врахування уроків минулого для передбачення перспективи подальшого розвитку стають дуже актуальними.

ХРОНОЛОГІЧНО дисертація обіймає 30-80-ті рр. XIX ст. - від відкриття у 1834 р. Київського університету Св.Володимира до введення статуту 1884 р. Цей початковий період вважаємо дуже важливим у становленні та розвитку історичної освіти і науки в університеті, формуванні його історичної школи.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - комплексне, системне вивчення становлення та розвитку історичної освіти і науки у Київському університеті в 30-80-ті рр. XIX ст. на прикладі розвитку предмету російської історії, дослідження й розробки питань російської й української історії вченими університету в процесі становлення його історичної школи.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - історична освіта і наука в Київському університеті, зокрема викладацько-наукова діяльність істориків В.Ф.Домбровського, М.І.Костомарова, П.В.Павлова, І.В.Лашніюкова, В.С.Іконнікова, В.Б.Антоновича як складова частина історичної школи Київського університету XIX ст.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Враховуючи актуальність, науково-практичне значення проблеми, а також недостатнє її вивчення, автор поставила собі за **МЕТУ** на підставі дослідження, конкретно-історичного аналізу документальних джерел, залучення історіографічної літератури, вивчення наукового спадку істориків університету, які у 30-80-х рр. XIX ст. викладали й досліджували історію Росії і України, об'єктивно й комплексно, цілісно й системно з'ясувати їхній внесок у становлення та розвиток історичної освіти і науки, у діяльність наукових установ України цього періоду, визначити основні етапи виникнення та формування історичної школи Київського університету XIX ст. взагалі.

Для досягнення цієї мети ставляться такі **ЗАВДАННЯ**:

- дослідити умови, динаміку розвитку й особливості процесу становлення, розвитку історичної освіти і науки у Київському університеті у 30-80-ті роки XIX ст. на прикладі вивчення історії історико-філологічного факультету, розвитку викладання предмету російської історії вченими кафедри російської історії - складової частини історичної школи Київського університету;

- розглянути політику російського уряду щодо історичної освіти і науки в Київському університеті й на основі цього духовну атмосферу закладу на тлі доби;

- вивчити процес виникнення та формування історичної школи Київського університету XIX ст. на підставі висвітлення діяльності його вчених як відгінку формування школи в цілому;

- дослідити значення розробки питань історії Росії і України вченими кафедри російської історії, з'ясувавши новизну підходів та напрямки історичної науки до яких вони відносилися;

- проаналізувавши наукову діяльність вчених Київського університету в наукових установах України, визначити їх внесок у започаткування та розвиток спеціальних історичних дисциплін;

- визначити на основі всього вищезазначеного, з точки зору історика кінця XX ст. значення наукової спадщини істориків університету для того періоду, для розвитку, становлення історичної школи Київського університету XIX ст.

НАУКОВА НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ. На основі залучення й аналізу великої кількості архівних і друківаних джерел, значна частина яких вперше вводиться до наукового обігу, історіографічної літератури та вивчення творчого спадку істориків Київського університету 30-80-х рр. XIX ст., автор вперше у вітчизняній історіографії

робить спробу детально й цілісно, комплексно, системно та об'єктивно дослідити становлення та розвиток історичної освіти і науки у Київському університеті у 1834-1884 рр.

Характер предмету, мети і завдань дисертації обумовили її логіку та МЕТОДОЛОГІЧНУ ОСНОВУ - об'єктивність, історизм. Багатоплановість теми пояснює використання проблемно-хронологічного методу дослідження, який зумовлює поділ теми на ряд проблем, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності історичних фактів, що до неї відносяться. Також використані ретроспективний та порівняльний методи історичного наукового пошуку.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ полягає у можливості підготовки колективних й індивідуальних праць з історії культури України, з історії історичної освіти та науки Київського університету, його історичного факультету, у процесі викладання історії України та Росії, при підготовці лекцій, спеціальних курсів, семінарських занять з вітчизняної історії, а також учителям шкіл, гімназій, ліцеїв, у виховній роботі з учнівською, студентською молоддю. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці нарисів, довідників, спеціальних й узагальнюючих праць з історії, колективних, індивідуальних праць з історії культури України, історії історичної освіти і науки в Україні у 30-80-ті рр. XIX ст..

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедр історії Росії та джерелознавства і археографії історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка й отримала схвальний відгук. Основні її положення викладені автором у дев'яти опублікованих наукових працях, доповідалися на шести конференціях, які проходили у Києві, Вінниці, Луцьку, Полтаві.

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ дослідження обумовлені логікою проблем, специфікою мети та поставлених автором завдань. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, заключення, списку джерел та літератури, додатку (складений з 11 таблиць).

У ВСТУПІ мотивуються вибір і актуальність теми, хронологічні рамки, мета та завдання, показано ступінь наукової розробки проблеми, джерельну базу, наукову новизну та практичне значення праці.

Становлення та розвиток історичної освіти і науки у Київському університеті у 1834-1884 рр. до цього часу не були об'єктом спеціального дослідження, хоча окремі

аспекти проблеми висвітлені в історіографії XIX-XX ст. і складають досить великий інформаційний масив.

Узагальнюючі авторські дослідження історії Київського університету В.Я.Шульгіна, М.Ф.Владимирського-Буданова, В.С.Іконникова (1) містили хронологічно послідовну історію закладу з цифровими викладами, іменними списками оглядом здобутків, найважливіших подій, окреслювали у загальних рисах стан розвитку історичної освіти і науки.

Побіжно розглядалась ця проблема в колективних працях вивчення історії Київського університету, що вийшли у 1959, 1984, 1994 рр. У великій ювілейній "Історії Київського університету. 1834-1959" історія історичних наук, яку за часів "відлиги" досліджувала група істориків (М.П.Рудько, М.І.Марченко, Л.С.Чіколіні, Т.Г.Лазоренко) під керівництвом професора А.О.Введенського, висвітлювалась від створення закладу до 1959 р. Був окреслений внесок дореволюційних істориків у розвиток історичної науки, діяльність наукових товариств України тієї доби. Того ж року про розвиток російської історії у невеличкій статті побіжно нагадали П.А.Лавров і М.І.Марченко. Роль Київського університету у розвитку вітчизняної науки та культури у двох історичних, нарисах визначив у 1979 та 1984 рр. Л.Г.Мельник. Суспільно-політичні та історичні погляди першого ректора, професора і декана Київського університету М.О.Максимовича розглянув у 1973 і 1986 рр. П.Г.Марков. (2)

Історія Київського університету, видана 1984 р. за реалій часу мала ювілейно-звігуючий характер. У висвітленні дореволюційного періоду було приділено велику увагу суспільно-політичній і революційній активності студентства, його традиціям.

(1) Шульгин В.Я.История университета Св.Владимира за первое двадцатипятилетие его существования.- СПб.,1864. Владимирский-Буданов М.Ф.История императорского университета Св.Владимира. Т.І. Университет Св.Владимира в царствование имп. Николая Павловича. - Київ, 1884. Киев и университет Св.Владимира при имп.Николае I. 1825-1855./За ред.В.С.Іконникова. - Київ, 1896. Университет Св.Владимира. в царствование имп. Александра III.1881-1894. /За ред. В.С.Іконникова.- Київ, 1900.

(2) Історія Київського університету,1834-1959/За ред. О.З.Жмудського - Київ, 1959. Лавров П.А., Марченко М.І. Вітчизняна історія в Київському університеті за 125 років //Український Історичний Журнал 1959. - Ч. 5. Мельник Л.Г. Київський університет (короткий історичний нарис назустріч 150-річчю з дня заснування). - К., 1979. Роль Київського університету у розвитку вітчизняної науки і культури.Методичні рекомендації на допомогу лектору. /Укладач Л.Г.Мельник. - К., 1984. Марков П.Г. М.О.Максимович - видатний історик XIX ст. - К., 1973. Він же. Общественно-политические и исторические взгляды М.А.Максимовича. - К., 1986.

Однак наукова діяльність дожовтневої професури згадувалася досить стисло, ім'я В.Б.Антоновича було взагалі замовчано. У 1984 р. науковці університету підготували низку ювілейних статей, в яких у загальних рисах окреслили внесок істориків закладу у розробку проблем історії України і Росії, спеціальних історичних дисциплін, розвиток археографії, археології й музейної справи. Викладанню історії у Київському університеті у 30-50-ті рр. XIX ст. присвятила статтю Л.Г.Мальцева. Вона ж оглянула викладання і вивчення російської історії в університетах Росії першої половини XIX ст. у своїй дисертації.(1)

З нагоди 160-річчя університету у статті "З високою місією" В.О. Замлинського висвітлена неперерісна діяльність вчених і викладачів закладу у площині досягнень вітчизняної науки і культури, створенні наукових шкіл XIX-XX ст.. У статті, присвяченій короткому огляду історії історичного факультету за 160 років, С.П.Стельмах окреслив проблеми над якими працювали і сьогодні працюють його вчені та викладачі.(2)

Особистості істориків Київського університету привертала увагу вчених. Найбільш вдалим серед літератури XIX ст., на думку автора, був огляд життєвого і творчого шляху вчених закладу в біографічному словнику за редакцією професора В.С.Іконникова.(3)

До творчості В.Ф.Домбровського лише у 1989 р. звернулись О.Л.Журба та М.П.Ковальський, дослідивши значення його діяльності у контексті становлення Київської археографічної комісії.(4)

(1) Історія Київського університету, 1834-1884 /За ред. М.У. Білого.-К., 1984. Мельник Л.Г., Іванова Р.П. Розробка проблем історії України //ВКУ.Іст. науки,1984. - Ч.26. Літвин О.К., Мордвинцев В.М. Вітчизняна історія у Київському університеті//Там же. Замлинський В.О., Стрельський В.І., Іваненко А.М. Розробка спеціальних (допоміжних) історич. дисциплін//Там же. Бондар М.М., Гладких М.І., Омельченко Ю.А. Внесок вчених університету у розвиток археології та музейної справи//Там же. Мальцева Л.Г. Викладання історії у Київському університеті в 30-50-х роках XIX ст. //УІЖ, 1985.- Ч.3. Вона же. Преподавание и изучение отечественной истории в университетах России в первой половине XIX в.: Дис. ...канд. іст. наук - К., 1988.

(2) Замлинський В.О. З високою місією /Київський університет імені Тараса Шевченка. Сторінки історії і сьогодення. - К., 1994. Стельмах С.П. Історія//Там же.

(3) Іконников В.С. Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. университета Св.Владимира. - Київ, 1884.

(4) Журба О.І., Ковальський М.П. Значення діяльності В.Ф.Домбровського у становленні Київської археографічної комісії //Вісник Київського університету. Історичні науки. - 1989. - Вип. 31.

Серед чисельної літератури про М.І.Костомарова виділимо праці В.Науменка і П.Н.Попова, в яких висвітлено доробок вченого як етнографа і фольклориста. Особу М.І.Костомарова як історика України досліджував у 1971 р. у дисертації Ю.А.Пінчук. Він же у монографіях 1984 й 1992 рр. висвітлив життєвий і творчий шлях, проаналізував науковий спадок вченого, в ювілейній статті до 175-річчя оглянув київський період діяльності історика.(1)

Життя, просвітницьку діяльність, наукові праці П.В.Павлова розглядали К.Д.Кавелін, С.М.Соловйов, М.П.Погодін, М.Лемке, А.Н.Цамуталі, Р.Г.Еймонтова, Р.П.Іванова, С.О.Авіліані, Л.В.Черепнін, В.І.Чесноков.(2)

Життєвий і науковий шлях І.В.Лашнікова у 1870 р. висвітлив Ф.Я.Вороной. У 1971 р. Р.А.Киреева першою нагадала про вченого, згодом визначила його місце, значення в російській історіографії XIX ст.(3)

До наукової творчості В.С.Іконнікова зверталися В.Й.Ключевський та С.Ф.Платонов. До 125 і 150-річчя з дня народження історика вийшли статті В.Г.Сарбей

(1) Науменко В. Н.И.Костомаров как этнограф//Киевская старина, 1885.- Ч.5. Попов П.Н. Костомаров как фольклорист і етнограф. -К.,1968. Пінчук Ю.А. Н.И.Костомаров как историк Украины. Дис. ... канд. іст. наук. - К., 1971. Він же. Исторические взгляды Н.И.Костомарова: Критический очерк.- К.,1984. Він же. Микола Іванович Костомаров. - К., 1992. Він же. М.І.Костомаров у Києві (1344-1847 рр.). //УІЖ, 1992. - Ч. 5.

(2) Кавелін К.Д. Об историческом значении царствования Бориса Годунова.Соч. П.Павлова. М., 1850 //Отечественные записки 1850. - Т.72.- Ч.9.- Від.V. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П.Павлова. М., 1850 //Современник, 1850. - Т. 22. - Ч.7. - Від. III. Погодін М.П. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П.Павлова. М., 1850 //Москвитянин, 1850. - Ч.8. - Кн. II.- Від. IV. Лемке М. Дело профессора Павлова //Очерки освободительного движения 60-х годов. - СПб., 1908. Цамуталі А.Н. Борьба течений в русской историографии. - М., 1977. Еймонтова Р.Г. Ученый-просветитель П.В.Павлов (60-е годы XIX ст.) //Исторические записки. - Т.113, 1986. Іванова Р.П. П.В.Павлов у суспільно-політичному русі України в 60-х рр. XIX ст. //УІЖ, 1984. - Ч.11. Авіліані С.О. Земские соборы. Литературная история земских соборов. - Одеса, 1916. Черепнін Л.В. Земские соборы в русском государстве XVI-XVII вв.- М.,1978. Чесноков В.І.Правительственная политика и историческая наука России 60-70-х годов XIX века. Исследовательские очерки. - Воронеж, 1989.

(3) Вороной Ф.Я. Передмова //Лашніков І.В. Пособие к изучению русской истории критическим методом. - Київ, 1870. - Вып. I. Киреева Р.А. Из истории изучения отечественной историографии (Некоторые особенности "Очерков русской историографии") //Проблемы истории общественного движения и историографии. - М., 1971. Вона ж. Изучение отечественной историографии в дореволюционной России с середины XIX века до 1917 года. - М., 1983

та М.Ф.Дмитрієнко й І.Н. Войцехівської, які окреслювали його наукову спадщину, громадську діяльність. Р.А.Кирєєва з'ясувала внесок вченого в дореволюційну російську історіографію.(1)

Наукові праці В.Б.Антоновича вивчали у XIX ст. М.І.Костомаров, О.Я.Єфіменко. Дослідженню творчості історика у роковину пам'яті присвятили статті учні та його наукові онуки - М.С.Грушевський, І.М.Каманін, М.Ф.Довнар-Запольський, Г.Павлуцький, В.Г.Ляскоронський, С.Томашівський, інші. Внесок і місце вченого у розвитку української науки й історіографії у 20-ліття з дня смерті В.Б.Антоновича визначили О.Гермайзе, М.С.Грушевський, В.Г.Ляскоронський, Д.І.Багалій, Л.Добровольський.(2)

За часи тоталітарного режиму ім'я В.Б.Антоновича набуло ярлика "буржуазного націоналіста". Насаджувалась одностороння негативна оцінка наукової спадщини, діяльності вченого, яка відверто принижувалась, замовчувалась радянською історичною наукою.(3)

1) Ключевський В.Й. Новые исследования по истории древнерусских монастырей //Православное обозрение, 1869, II півріччя. Платонов С.В.С.Иконников //Анналы, 1924. - Ч.4. Сарбей В.Г. Один із перших істориків-академіків АН УРСР. До 125-ти річчя з дня народження В.С.Иконникова //УГЖ, 1966. - Ч.12. Дмитрієнко М.Ф., Войцехівська І.Н. 150-річчя з дня народження В.С. Иконникова //УГЖ, 1991. - Ч.12. Кирєєва Р.А. Изучение отечественной ...

(2) Костомаров М.І. Рецензия на докторскую диссертацию В.Б. Антоновича "Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XIV ст." - Київ, 1878. - Вип.І //Исторический вестник, 1880. - Ч.5.- Т.ІІ. Єфіменко О.Я. Литературные силы провинции. В.Б. Антонович (из "Недели", 1878, Ч.Ч. 20-21) //Южная Русь. - СПб., 1905. - Т. II. Грушевський М.С. В. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності //Записки УНТ в Києві. - Київ, 1908. - Кн.ІІІ. Каманін І.М. Труды В.Б. Антоновича по истории козачества //Чтения ИОНЛ, 1909. - Кн. 21.- Вип. I,II. - Від.І. Довнар-Запольський М. Исторические взгляды В.Б.Антоновича //ЧИОНЛ, 1909. - Кн.21. Павлуцький Г. В.Антонович, як археолог //ЗУНТ, 1908. - Кн. III. Ляскоронський В. В.Б.Антонович (некролог) //ЖМНП, 1908. - Ч.ХV. - Ч.6. Томашівський С. Володимир Антонович.Його діяльність на полі історичної науки, відбиток з ЛНВ. - Кн. I-III. - Львів, 1906. Гермайзе О. В.Б.Антонович в українській історіографії //Україна, 1928. - Кн.5. Грушевський М.С. З соціально-національних концепцій Антоновича //Там же. Ляскоронський В. В.Б.Антонович, як археолог //Україна, 1928. - Ч.5. Багалій Д.І. Листи до мене професора В.Б.Антоновича, як матеріал до його біографії /відбиток/. - К., 1928. Добровольський Л. Праці В.Б.Антоновича на ниві історичної географії //Записки Іст.-Філ. відділу ВУАН, 1926. - Кн. IX.

(3) История Украинской ССР. - К., 1983. - Т.IV. - С. 290, 505, 603. История городов и сел Украины. Киев: Энциклопедический справочник. - К., 1986. - С. 114.

Із 1991 р. почалося дійсне повернення до витоків. Так, особу вченого як історика українського козацтва розглянули В.А.Смолій та В.М.Ричка, життєвий і творчий шлях В.Б.Антоновича нагадав О.І.Киян. Археографічний доробок у творчій спадщині історика висвітлили О.Василюк і В.Ульяновський, інші. (1)

У доповідях і повідомленнях ювілейної республіканської науково-практичної конференції 1992 р. до 150-річчя розвитку історичної науки у Київському університеті було піднято питання творчої спадщини, наукового внеску вчених-істориків XIX-XX ст. М.О.Максимовича, В.Ф.Домбровського, М.І.Костомарова, П.В.Павлова, І.В.Лашнюкова, В.С.Іконникова, В.Б.Антоновича, інших у скарбницю української та світової культури, в дослідженні актуальних проблем вітчизняної історичної науки, створенні історичної школи Київського університету XIX-XX ст.. Найважливіші сторони життя й діяльності В.Б.Антоновича, аналіз основних напрямків його наукової спадщини, творчий доробок школи вченого були висвітлені у доповідях та матеріалах, виголошених на Академії пам'яті професора В.Б.Антоновича 16-18 березня 1993 р. (2)

Непересічне місце серед опублікованих джерел теми дослідження займає наукова спадщина істориків Київського університету В.Ф.Домбровського, М.І.Костомарова, П.В.Павлова, І.В.Лашнюкова, В.С.Іконникова, В.Б.Антоновича періоду 30-80-х років XIX ст..

Діяльність наукових установ України досліджували вчені XIX-XX ст.. Роботу Тимчасового комітету для розшуку старожитностей та діяльність у ньому істориків Києва оглядали М.Семейкін, В.Щербина, В.П.Козлов, М.Ю.Брайчевський. Історію Тимчасової комісії для розгляду стародавніх актів і роботу на її терені покоління українських вчених досліджували О.В. Романович-Славатинський, О.І.Левицький, В.Міяковський, М.М.Ткаченко, Г.Я.Сергієнко, О.І.Журба, П.Гончарук. Історію Київського центрального архіву висвітлювали О.І. Левицький, І.М.Каманін,

(1) Ричка В.М., Смолій В.А. В.Б.Антонович як історик українського козацтва //УДЖ, 1990. - Ч. 12. Киян О.І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича//УДЖ, 1991. - Ч.2. Василюк О., Ульяновський В. Археографічний доробок у творчій спадщині В.Б.Антоновича //Історія України: дослідження та інтерпретації /Тези VI Республіканських суспільно-політичних читань 22-25/ травня 1991 р., м.Новгород-Сіверський. - К., 1991.

(2) 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: Матеріали конференції, Київ, 20-21 жовтня 1992 р. - К., 1993. Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. 16-18 березня 1993 р., Київ. Доповіді та матеріали. - К., 1994.

В.О.Романовський. Роботу Комісії для опису губерній Київського учбового округу розглядали К.М.Феофілактів, В.Ф.Горленко, В.С.Щандра. Історію Історичного товариства Нестора-літописця вивчали М.П.Дашкевич, І.Кревецький, В.І.Щербина, А.Д.Степанський, В.Г.Сарбей, М.П.Колесник. Діяльність Південно-Західного відділу російського географічного товариства визначали І.Житецький, К.Студинський, Ф.Савченко.

При вивченні теми дисертації стали у нагоді і праці істориків української діаспори, зокрема Д.І.Дорошенка, Н.Д.Полонської-Василенко, Любомира Винара, Ореста Субтельного, Анни Процик.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ включає опубліковані документи та архівні матеріали. Важливим джерелом вивчення теми дисертації стали документи Центрального Державного Історичного Архіву України у м. Києві з фондів: 294-го - канцелярії Київського окремого цензора, 442-го - канцелярії Київського, Волинського, Подільського генерал-губернатора, 707-го - канцелярії попечителя Київського учбового округу, 832-го - В.Б.Антоновича; 849-го - В.С.Іконнікова, 884-го - Комісії для опису губерній Київського учбового округу. У Державному Архіві м. Києва автор працювала з надзвичайно інформативним 16-им фондом - Київського університету, а також 299-им фондом - Тимчасового комітету для розшуку старожитностей при Київському університеті. В Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського Національної академії наук України використала фонди: I-ий - загально-історичний, що включає фонд В.Б.Антоновича, II-ий та III-ий - загально-історичний та листування; VIII-ий - Київського університету, X-ий - НАН України, 46-ий - В.С.Іконнікова, 60-ий - М.Ф.Владимирського-Буданова, 78-ий - О.М.Лазаревського, 80-ий - Д.І.Багалія, 90-ий - В.Г.Ляскоронського.

Числені рукописи викладів, програм, курсів лекцій та іспитів, які наглядно демонструють творчий процес складання предмету російської історії у 1870-1884 рр. В.С.Іконніковим і В.Б.Антоновичем, зберігають 849-й і 832-й фонди ЦДА України, 46-й і I-й фонди Інституту рукопису ЦНБ. Значний інтерес, на думку дослідниць, становлять археологічні рукописи В.Б.Антоновича з I-го і X-го фондів, а також рукопис історії Київського університету М.Ф.Владимирського-Буданова (60-й фонд). Рукопис містить чимало матеріалу про історію закладу періоду 60-70-х рр. XIX ст., який не був висвітлений вченим у першому томі монографії. Стан справ на факультеті висвітлюють звіти університету, протоколи засідань його Ради, факультету,

огляди викладання і розклади лекцій (707-й фонд ЦДІА України та 16-й фонд ДАК, перший відділ офіційної частини чисел "Университетских известий").

Насичена інформативність залученого кола великого масиву архівних джерел дозволила цілісно визначити процес формування історико-філологічного факультету, розділу його на розряди, зміну статутів університету щодо факультету та кафедри російської історії, її звіти, огляди викладання, програми та розклади лекцій. Було проаналізовано сам процес викладання, професійне та громадське становлення викладачів, їхні звіти про закордонні наукові відрядження, вдосконалення учбово-викладацької діяльності на факультеті у зазначений період. Низка архівних джерел допомогла відтворити процес наукової творчості вчених, діяльність у наукових установах України. Значну частину всіх вищезазначених архівних джерел автор вперше вводить у науковий обіг.

Цінний матеріал містить довідково-статистична література про Київський університет (біографічний словник, історико-статистичні нотатки, академічні списки), що вийшла до 50-річчя закладу під редакцією В.С.Іконнікова. (1) До цієї групи літератури автор відносить систематичні покажчики видань університетського часопису, в яких з 1861 р. друкувалися праці студентів і викладачів факультету.

Світосприймання епохи найкраще відтворюється у спогадах її сучасників. Безумовно, мемуари та епістолярія несуть суб'єктивну оцінку подій та характеристику осіб, що передбачає їх критичний аналіз та співставлення з іншими документальними свідченнями. Проте у споминах М.К.Ренненкампфа, М.І.Костомарова, О.В.Романовича-Славатинського Київський університет, його духовна атмосфера, взаємовідносини викладачів, їхні характеристики на тлі доби зображені досить об'ємно та виразно.(2)

Цікаві спогади про тодішніх істориків університету залишили їх безпосередні служачі та учні: М.Гербель про В.Ф.Домбровського, М.М.Ге про М.І.Костомарова, В.Г.Авсєєнко, В.О.Португалов, О.В.Романович-Славатинський про П.В.Павлова, К.Троїцина, І.О.Сребницький про І.В.Лашінокова, О.І.Соболевський про В.С.Іконнікова, В.Ю.Данилевич, В.І.Щербина, І.А.Лінниченко про В.Б.Антоновича, інші.

(1) Историко-статистические записки об учебно-вспомогательных учреждениях имп. университета Св.Владимира (1835-1884) / За ред. проф. В.С.Іконнікова. - Київ, 1884. - 416 с. Академические списки университета Св.Владимира (1835-1884) / За ред. проф. В.С.Іконнікова. - Київ, 1884. - 200 с.

(2) Ренненкампф М.К. Киевская университетская старина //Русская старина, 1899.- Ч.7. Костомаров М.І. Автобиография.- К., 1990. Романович-Славатинський О.В. Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832-1884 гг. //Вестник Европы, 1903, Ч. 2.

Документальні збірки дореволюційної літератури Міністерства народної освіти, збірки постанов про Київський університет містять великий фактичний матеріал, виклад основних законодавчих актів, заходів уряду щодо університетів. Високу інформативність, фактичність, хронологічне висвітлення заходів Міністерства народної освіти зокрема на Правобережній Україні має ювілейний огляд історії його діяльності.(1) Збірки документів, підготовлені й видані вченими університету у Тимчасовій комісії для розгляду стародавніх актів і Київському центральному архіві, Південно-Західному відділі російського географічного товариства, часописі "Киевская старина" теж віднесені до джерельної бази тематики.

До 150-річчя Київського університету його вчені видали збірку документів і матеріалів закладу. У двотомнику документів, матеріалів, спогадів сучасників, присвяченому 160-річчю Київського університету, висвітлено зародження й розвиток ідеї створення університету в Києві у XVII-XIX ст., подано цінні відомості про історію заснування, відкриття, перші десятиліття його діяльності, авторизовані біографії та спомини про найвизначніших професорів і викладачів закладу, спогади і документи про видатних діячів науки, культури, освіти України, які навчались у Київському університеті.(2)

У цілому наявна джерельна база дозволяє з необхідною повнотою висвітлити проблеми, означені темою дослідження.

Наведена література засвідчує, що хоча окремі аспекти проблеми вивчалися протягом XIX-XX ст. у монографіях і колективних працях загально-оглядового характеру, науково-популярних нарисах і статтях, присвячених окремим історикам, власне питання становлення та розвитку історичної освіти і науки у Київському університеті у 1834-1884 рр. та його історичної школи XIX ст. ще не були предметом

(1) Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. - Спб., 1864-1904. - Т. II, від. 27. Сборник постановлений и распоряжений начальства по университету Св. Владимира и прочим русским университетам. /Сост. В.В. Виндингом. - Київ, 1872.- Ч. I.; 1878.- Ч. II. Указатель распоряжений попечителя в Циркуляре по управлению Киевским учебным округом с 1857 по 1894 г.- Київ, 1894. Рождественский С.В. Историческое обозрение деятельности Министерства Народного Просвещения. 1802-1902 гг. - Спб., 1902.

(2) Київський університет. Документи і матеріали. 1834-1984 /За ред. М.У. Білого.- К., 1984. З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників /упорядники В.Короткий, В.Ульяновський. У 2-х кн.- К., 1994.- Кн. I-II.

спеціального вивчення. Комплексно, цілісно й системно ця тема не порушувалася. Узагальнюючого наукового дослідження немає.

У ПЕРШОМУ розділі - "ІСТОРИЧНА ОСВІТА В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ" на підставі вивчення архівних джерел досліджено процес формування історико-філологічного факультету, який за період 1834-1884 рр. закінчили 422 кандидати та 186 дійсних студенти. Зазначено, що саме за персональним статутом 1842 р. на першому історико-філологічному відділенні філософського факультету самостійною виділилася кафедра російської історії, предмет якої за шпатним розкладом мав читати один професор.

Проведені автором архівні дослідження й аналіз дозволили визначити у розвитку викладання предмету російської історії чотири періоди. Автор вважає, що шлях становлення та розвитку предмету російської історії вбирає та відзеркалює загальний розвиток історичної освіти факультету в цей час у цілому.

Початковий період - 1836-1847 рр., пов'язаний з діяльністю ад'юнкта О.І.Старовського, професора В.Ф.Домбровського, ад'юнкта М.І.Костомарова - відбиває процес становлення самого курсу російської історії. Відзначено, що фундатор становлення предмету російської історії у 1838-1845 рр., вихованець Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька професор В.Ф.Домбровський як представник офіційно-охорончого напрямку російської історії дотримувався методики петербурзького професора М.Г. Устрялова. Ад'юнкт М.І.Костомаров, вихованець Харківського університету, за короткочасну працю (4 червня 1846р. - 30 березня 1847 р., арешту у справі Кирило-Методіївського товариства), активно прилучав студентів до роботи, вперше використав джерела на практичних заняттях, заклав новий напрям історіографії - народницьку школу.

Другий період 1847-1859 рр. обіймає ґрунтовну діяльність професора П.В.Павлова, вихованця Петербурзького Педагогічного інституту, представника державницької школи в російській історіографії. Вчений сприяв формуванню світогляду молодих істориків, усвідомленню ними загальнолюдських законів розвитку суспільства, суворо-крипичному, науково-систематичному методу дослідженні історичного процесу. Продовжив формування історичної школи Київського університету, створив власну школу, серед учнів якої слід відзначити І.В.Лашінокова. Просвітник-"шестидесятник" П.В.Павлов, при підтримці попечителя Київського учбового округу М.І.Пирогова, керував організацією перших недільних шкіл у Києві для трудового населення міста.

Дослідниця визначає період діяльності В.Ф.Домбровського, М.І.Костомарова і П.В.Павлова як час становлення, пошуку принципів історичної школи Київського університету XIX ст.. Всупереч гнітючій суспільно-політичній атмосфері в Росії того часу професори-корифеї історико-філологічного факультету в кінці 40-х - на початку 50-х рр. XIX ст. - П.В.Павлов, В.Я.Шульгін, І.В.Вернадський, М.Х.Бунге створили творчу просвітницьку атмосферу, залучали на факультет кращих студентів закладу, формували майбутніх вчених, які ставали гідними спадкоємцями ідей вчителів.

Третій період - 1860-1869 рр. - час вакансії кафедри російської історії, погіршення викладання предмету. Автор розглядає заходи Ради університету для відвернення остаточного занепаду факультету у 60-х рр. XIX ст.. Зауважує, що після запровадження статуту 1863 р. у найскрутішому становищі опинився історико-філологічний факультет щодо заміщення вакантних кафедр і залучення кадрів викладачів. Для виправлення цієї ситуації у 1864 р. університет відкрив інститут професорських стипендіатів для своїх кращих випускників. Оглянуто його стипендіатів 1864-1884 рр.

Четвертий період - 1870-1884 рр. - проблемне оформлення курсів предмету, наукова діяльність вихованців університету професорів В.С.Іконнікова та В.Б. Антоновича, початок формування останнім київської школи документалістів (українознавців).

Яскравий представник історичної школи професора П.В.Павлова та народницького напрямку історичної школи Київського університету середини XIX ст. - І.В.Лашніков на кафедрі працював з 28 лютого 1868 р. до 25 жовтня 1869 р. Як викладач він, на думку дослідниці, повинен зайняти почесне місце серед кращих діячів свого часу через великий виховний вплив на молодь.

Професор В.С.Іконніков викладав у 1870-1884 рр.: стародавній період історії Північно-Східної Русі (із виключенням Новгород і Пскова); московський і новий період російської історії до часів Олександра І; окремі курси російської історіографії. У 1873-1913 рр. історик був головним редактором "Университетских известий", щомісячного часопису - одного з кращих наукових журналів свого часу, що серед університетських видань займав найперше місце. У 1877-1880 і 1883-1887 рр. обирався деканом факультету.

Професор В.Б.Антонович, один із найвидатніших українських істориків і громадських діячів другої половини XIX ст., в тав у 1870-1884 рр.: історію Русі у домонгольський період; історію Південно-2 ідної Русі; джерела Західно-Руської історії.

У 1880-1883 рр. вчений обирався деканом факультету. Майже півстоліття стояв на чолі українського громадсько-політичного життя, часом його справедливо вважали за ідейного провідника культурно-національного руху та голову київської Старої Громади.

Період 70-80-х рр. XIX ст. автор вважає часом втілення та розробки принципів історичної школи Київського університету, блискучого розвитку та збагачення її традицій молодшим поколінням її вихованців - І.В.Лашніковим, В.С.Іконниковим, В.Б.Антоновичем, початок формування останнім київської документальної школи істориків. Наголошується, що остання визначилася солідним знанням історіографії, методології історичного досліджу, з вичерпнутою повнотою розробила історії окремих областей України-Руси та історію Великого князівства Литовського. Саме професор Антонович у 1880-1890 рр. обсадив усі кафедри історії в університетах України своїми учнями, зробивши Київський університет у вивченні історії України осередком, од якого йшли в усі міста історики.

На підставі проведеного дослідження автор дійшла до висновку, що протягом п'яти десятиліть науково-викладацької діяльності історики університету, зокрема представники кафедри російської історії - складової частини історичної школи Київського університету XIX ст., попри урядові регламентації, обмеження, пильний офіційно-фіскальний нагляд, виховували широко й неупереджено мислячу генерацію молодих талановитих вчених-викладачів, які у подальшому плідно працювали над розробкою проблем з царини як офіційної історії Російської держави та імперії, так і обласної історії України. Успадковуючи ідеї, принципи, методи вчителів, нове покоління з плином часу широким і ґрунтовним дослідженням поклало підвалини новітньої української історії, зробило свій внесок і у вивчення російської історії. Все це автор вважає найвагомішим наслідком і підсумком процесу становлення та розвитку історичної освіти у Київському університеті у 1834-1884 рр.

У ДРУГОМУ розділі - "НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМ ІСТОРІЇ РОСІЇ ТА УКРАЇНИ ВЧЕНИМИ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ" автор наголошує, що ці проблеми хронологічно у різні часи зазначеного періоду досліджували викладачі кафедри російської історії В.Ф.Домбровський, М.І.Костомаров, П.В.Павлов, І.В.Лашніков, В.С.Іконников, В.Б.Антонович. Яскраві науковці, вони відносилися до різних напрямків історичної науки, уособили свій власний підхід і розуміння історичного процесу, методології історичної науки. У творчій спадщині залишили дослідження різної наукової вартості. Мали не однаковий вплив на подальший розвиток української

різної наукової вартості. Мали не однаковий вплив на подальший розвиток української історичної науки. Однак всі вони належали до історичної школи Київського університету XIX ст., започаткували її становлення, традиції, подальший розвиток. Зважаючи на це, автор досліджує внесок кожного з них індивідуально.

Підсумком діяльності В.Ф.Домбровського за 1838-1845 рр. стала розробка питань краєзнавчої історії Правобережної України ("Острожская старина", "Луцк", "Очерк г.Чернигова в древнее и новое время", "О Кременецком замке"). Праці були одними з перших досліджень краєзнавства Правобережжя взагалі, однією з перших спроб дослідження в історії українського просвітництва. Для свого часу становили значний науковий інтерес. Вчений порушив також питання історії візництва Московської держави, впливу Гречі на розвиток стародавнього життя Русі, іноземної мемуристики. Започаткування вивчення історії Правобережжя В.Ф.Домбровським стало наслідком об'єктивного дослідження під час його наукових відряджень як представника Київської археографічної комісії.

Етнографічна праця М.І.Костомарова "Славянская мифология" досліджувала стародавні поетичні уявлення предків слов'ян на природу, їхнє світосприймання. Будувалася на уривках старовини, які збереглися у народних переказах, легендах, казках, віруваннях, піснях, писемних пам'ятках. У синтезі народних поглядів на "вище єство і природу" автор ув'язав історико-літературний матеріал із фольклорним. У часи М.І.Костомарова проблема реконструкції національної міфології мала велике значення. Існування розвиненої міфології доказувало повноцінність кожного народу. Вчений стверджував, що слов'янські народи мали вже у язичницький період свого життя досить розвинену систему вищої міфології, значні залишки якої збереглися у фольклорі, зокрема українців та росіян.

Талановитим викладом історії Росії кінця XVI - початку XVII ст. із позицій прогресивної для свого часу теорії про розвиток російської історії через заміну родових відносин державними стала докторська дисертація П.В.Павлова "Об историческом значении царствования Бориса Годунова", яка привернула увагу вчених. У праці "О некоторых земских соборах XVI-XVII ст." П.В.Павлов наголошував, що всі стани давньоруського суспільства споконвіку мали свої зібрання, що народні зібрання руської удільної держави уособили самостійність обласну, служби-лу, общинну, церковну, всього народу. І саме у цих зібраннях суспільство могла держава мала гарантії супроти надмірного посилення централізації, супроти різкого піднесення одного стану за

рахунок іншого. Вважав, що Русь XI, XII, XIII ст. за інших обставин мала би створити інші форми життя та вищі державні й суспільні установи.

Наукова спадщина І.В.Лашнікова обіймає "Очерки внутреннего быта славян и русского общества до XIII в.", лекції з російської історії 1462-1613 рр., "Очерки русской историографии и истории", магістерську дисертацію "Владимир Мономах и его время", рецензію на статтю М.І.Костомарова про Богдана Хмельницького. Проведене автором вивчення творчості вченого дозволило зробити загальний висновок, що у широкому розумінні поступального руху загальнонародського історичного процесу, його основ і законів під кутом зору історії філософії І.В.Лашніков стояв на рівні передової прогресивної західноєвропейської історичної думки. Був новатором у періодизації історіографії російської історії - автором першого систематичного, об'ємного, узагальнюючого курсу російської історіографії од IX ст., заснованого на суворо-критичному методі дослідження й співставлення історичних праць різних часів, неупередженому відношенні до історичних джерел. Був автором ґрунтовного, фактично-критичного курсу російської історії. Висвітлював спірні питання й висловлював свій погляд на аналіз розвитку історичних знань під кутом зору відображення в історичній творчості життя народу. Працював у жанрі "малих історичних форм", яким властиві струнка, чітка, логічна побудова думки, простий, доступний стиль викладу.

Центральне місце у творчості В.С.Іконнікова періоду 1867-1884 рр. посіли історіографічно-джерелознавчі праці. Вчений аналізував загальні процеси, основні етапи, вузлові проблеми історії історичної науки ("Скептическая школа в русской историографии и ее противники", "Русская историческая наука в 25-летие. 1855-1880", "Обзор литературы русской истории за 1874, 1875, 1876", "Критико-библиографический обзор литературы русской истории за 1874-1876 гг."). Вивчаючи погляди, вчинки визначних державних, громадських діячів російської держави, становлення певних прошарків суспільства, створив низку ґрунтовних історико-біографічних нарисів ("Арсений Матеевич", "Князь Михаил Васильевич Скопин-Шуйский", "Граф Н.П.Румянцев", "Ближний боярин Афанасий Лаврентиевич Ордин-Нащокин, один из предшественников петровской реформы") Магістерська дисертація "Максим Грек и его время" та докторська "Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории", праця "Русские университеты в связи с ходом общего образования" досліджували історію освіти на широкому тлі її розвитку.

В.С.Іконников працював у рамках офіційної російської історіографії, відносився до напрямку критичної розробки джерел петербурзької школи, розробляв і впливав історіографічно-джерелознавчий аспект історичної школи Київського університету, найбільш плідно працював у царині історико-біографічного дослідження історії науки, культури в Російській імперії, з часом став найкращим знавцем бібліографії російської історії. Вчений не любив у своїх працях абстрагованих побудов, за свідому мету визнавав найповніший відбір фактичного матеріалу, його критичну оцінку й найточніше виявлення подій і відношень. Ця первинна стадія історичного вивчення його задовольняла, справу ж художньої творчості чи філософського узагальнення вчений віддавав іншим.

Яскравий представник народницького напрямку в українській історіографії, В.Б.Антонович працював у царині історії Київської Русі, Правобережної України XVI-XVIII ст., Великого князівства Литовського. Вивчаючи історію Правобережної України порушив найважливі її питання (процес складання ВКЛ, козацтва, гайдамачини, селянства, міських класів, церкви - докторська дисертація "Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда", передмови "Исследование о козачестве по актам с 1500 по 1648 гг.", "Последние времена козачества на правой стороне Днепра по актам 1679-1716 гг.", "Исследование о гайдамачестве по актам 1700-1768 гг.", "Исследование о крестьянах Юго-Западной России по актам 1700-1798 гг.", "О происхождении околичной шляхты в Юго-Западной Руси", "Исследование о городах Юго-Западной России", розвідки "Киев, его судьба и значение с XIV по XVI ст.(1369-1569)", "Киевские войты Ходьки - эпизод из истории городского самоуправления в Киеве в XVI и XVII ст.", "Очерк отношений польского государства к православию и православной церкви", "Очерк состояния православной церкви в Юго-Западной России по актам 1650-1798 гг.").

Майже всі ці питання розроблялися від початку, матеріали до них вишукувалися у КЦА. Широке залучення актового матеріалу позначилося на стилі праць вченого, яким властиві лаконізм, чіткість, ясність, послідовність, зконцентрованість, відсутність претензій на художній виклад. Рельєфно згруповані факти впливають на почуття та уяву. Праці різняться широтою поставленої теми, новиною її розробки. Увагу вченого привертала соціальні проблеми, що зумовили наукову діяльність у КАК і КЦА й поєднання творчих планів із їхньою програмою. А тенденція в історичній науці до більш активної розробки проблем соціальної історії. Дослідження В.Б.Антоновича з археології

тно пов'язані з його історичними та етнографічними роботами. Історик започаткував систематичне археологічне вивчення на Україні од 70-х рр. XIX ст..

Роль В.Б.Антоновича-історика добре визначив О. Гермайзе: "Антонович є передусім творець національно-української демократичної концепції історії України, правда не закінченої і доведеної пізніше; і тут Антонович - самостійний мислитель, оригінальний вчений і творець нових ідей. Спроба створення української концепції історії України - головна заслуга Антоновича".(1)

Узагальнюючи вивчення наукового внеску у розробку проблемісторії Росії і України вчених В.Ф.Домбровського, М.І.Костомарова, П.В.Павлова, І.В.Лашнікова, В.С.Іконнікова, В.Б. Антоновича автор наголошує, що для всіх них як представників історичної школи Київського університету XIX ст. був притаманий позитивістський метод у методології, об'єктивізм, наукова ґрунтовність у постановці проблем, тяжіння до вивчення історії України, суворо-конкретний аналіз на підставі першоджерел. Все це сукупно заклало традиції історичної школи Київського університету XIX ст..

У ТРЕТЬОМУ розділі - "ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧЕНИХ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В НАУКОВИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ" наголошено, що саме історики Київського університету XIX ст. заснували і склали наукову основу Тимчасового комітету для розшуку старожитностей при Київському університеті, Музею старожитностей і Нумізматичного кабінету Київського університету, Тимчасової комісії для розгляду стародавніх актів і Київського центрального архіву. Комісії для опису губерній Київського учбового округу, Південно-Західного відділу російського географічного товариства, Історичного товариства Нестора-літописця, часопису "Киевская старина".

На підставі вивчення численної історіографічної літератури та залучення нових архівних джерел автор досліджує діяльність вчених Київського університету 30-80-х рр. XIX ст. у цих наукових установах України. Визначається, що саме вчені Київського університету протягом XIX ст. зробили значний внесок у становлення, наукове вивчення документальної української історичної науки, міцним підґрунтям розвитку якої стали спеціальні історичні дисципліни. Ґрунтовний вклад істориків університету у започаткування й розробку археології, археографії та архівознавства, джерелознавства, історіографії, історичної географії, історичного краєзнавства, топографії, музеєзнавства, нумізматики, етнографії, фольклористики сприяв систематизації об'єктивних знань,

(1) Гермайзе О. В.Б.Антонович в українській історіографії // Україна, 1928. - Кн 5. - С. 29.

аналізу і теоретичному узагальненню матеріалу, проникненню у суть досліджуваних явищ, використанню найбільшої кількості різнобічних пам'яток і фактів, упевненості в їхній достовірності, що мало велике значення для подальшого дослідження української і російської історії.

Узагальнюючи вивчення питання, автор стверджує, що плідна й ґрунтовна праця в 1834-1884 рр. у наукових установах України М.О.Максимовича, В.Ф.Домбровського, М.І.Костомарова, П.В.Павлова, В.С.Іконнікова, В.Б.Антоновича, його учнів, генеральші наступних українських вчених, витоків якої започаткував перший український історик і археолог М.Ф.Берлінський, сформувала традиції історичної школи Київського університету - класичної наукової школи ХІХ ст. Результатом насиченого дослідження та пошуку, що відповідали рівню розвитку передової західноєвропейської історичної думки та методу, стала репрезентація вченими Київського університету перед світовим науковим товариством досліджень вивчення історії незваної, зігнорованої провінції Російської імперії - України, зокрема її Правобережжя, висвітлення славетного минулого та величної культурної спадщини українського народу.

У ЗАКЛЮЧЕННІ робляться основні підсумки, узагальнення й рекомендації. Формулюються основні положення, що виносяться на захист.

1. Заснований у роки миколаївської реакції як "розумова фортеця" для впровадження русифікаторської політики російським самодержавством у Правобережній Україні Київський університет, всупереч планам царизму, став одним із великих центрів освіти і науки, осередком визвольного руху в Україні. Од перших днів свого існування почав діяти попри всілякі офіційні регламентації як заклад, що мав нести освіту і культуру українському народу, став центром згуртування передової інтелігенції. Культ знань, висока ерудиція, загальна культура, прагнення творити, професійно вихову ти і навчати - ці традиції були започатковані й гідно розвинуті вченими, викладачами, студентами університету 1834-1884 рр.

2. У низці наукових шкіл закладу почесне місце займає історична школа Київського університету ХІХ ст., представників якої, на підставі наведеного у даній дисертації матеріалу, з повним правом слід вважати серед фундаторів української національної історичної освіти і науки.

3. Лекції істориків 30-80-х рр. ХІХ ст. виховували у слухачів потребу наукового пошуку, перевірки встановлених фактів, збуджували до спеціальних досліджень, цілеспрямовано формували науково-дослідний склад мислення, критичний підхід до

історичних проблем. Це виконувало функцію навчання лідерів майбутніх шкіл в історичній науці, що яскраво підтверджується створенням у ХХ ст. М.С.Грушевським, Д.І.Багалієм, М.В. Довнар-Запольським власних історичних шкіл.

4. Широта методологічного кругозору, вміння надати своїм університетським курсам новаторського, загальнолюдського напрямку, через аналіз конкретних історичних явищ висвітлити сутність наукового методу - становлять важливий здобуток істориків 30-80-х рр. перед вітчизняною історичною наукою.

5. На основі ознайомлення слухачів із тогочасним станом історичної науки, залучення молоді до самостійної розробки наукових питань, створення мотивації - настанови на самостійне, критичне відношення у дослідженні проблем історії України і Росії, виховання почуття нового, здібності до новаторства, спадкоємності й традиції у розвитку наукових ідей історики Київського університету 30-80-х рр. започаткували наукову розробку спеціальних історичних дисциплін.

6. Науково-викладацька діяльність істориків 30-80-х рр. як складова частина історичної школи Київського університету ХІХ ст. уособила три аспекти класичної наукової школи:

науково-освітньої школи навчання молоді творчості шляхом включення до ідейно-теоретичної традиції у рамках ВУЗу;

школи як колективу дослідників з єдиною для всіх робочою програмою - розробкою дослідження історії України;

школи як напрямку, який за конкретних історичних умов набув українознавчого характеру.

Класична історична школа Київського університету ХІХ ст. уособила: спільність принципів і методичних основ рішення наукових проблем; великий вплив на прогрес і тенденції розвитку історичної науки шляхом підготовки висококваліфікованих вчених, здатних до самостійної дослідницької діяльності; спадкоємність наукових знань, що мали життєдайність, впливали на розвиток науки протягом поколінь; величезне значення для перспектив розвитку наукового потенціалу країни, що виявилось на початку ХХ ст..

7. Непересічною заслугою істориків 30-80-х рр. ХІХ ст. і всієї історичної школи Київського університету ХІХ ст. було введення до міжнародного наукового обігу досліджень з історії України, що було як відкриття історії українського народу, зігнорованої великодержавними російськими істориками, репрезентація перед світовим

товариством української історії з усією неупередженістю, виваженістю, гідністю, об'єктивністю.

8. Ґрунтовне дослідження самобутньої української історії, окремих питань російської історії, сприйняття нових напрямків їхньої розробки, введення до загального користування великого об'єму джерел, спричинення великого фактологічного зрушення в історичному мисленні, критичне, доскональне вивчення першоджерел, вибудова на цьому фундаменті цілісного розуміння й усвідомлення загальноісторичного процесу на засадах позитивізму - високо підіймають значення досягнень істориків 30-80-х рр. і всієї історичної школи Київського університету XIX ст. у цілому, ставлять їх на один щабель розвитку із передовою західноєвропейською історичною думкою XIX ст.. Все це сукупно дозволило Київському університету, провінційному закладу "окраїни" Російської імперії, з часом посісти чільне місце серед провідних університетів Європи.

Цінну інформацію містить додаток до дисертації, який складається з 11 таблиць. У 1-й таблиці наведено кількість випускників історико-філологічного факультету кожного року, у 2-й - загальну щорічну чисельність студентів факультету, у 3-й - їхній відсотковий розподіл, порівнянно з іншими факультетами. Огляд викладання предмету російської історії у 1836-1884 рр. за роками розкриває таблиця 4 додатку. Таблиця 5 виділяє серед запропонованих факультетом за п'ятдесят років тем конкурсних творів студентів 15 праць з російської історії. Таблиця 6 - 35 робіт, надрукованих "Університет-скими известиями" у 1861-1884 рр., які засвідчують продуктивність розробки російської історії на факультеті. Таблиці 7, 8 визначають тих осіб, які у 1834-1884 рр. одержали на факультеті ступені магістра та доктора російської історії. Таблиця 9 - висвітлює коло питань магістерських іспитів з російської історії М.Ф.Владимирського-Буданова, І.В.Лучицького, В.Б. Антоновича. Таблиця 10 окреслює процес формування курсів російської історії професором В.С.Іконниковим у 1870-1884 рр. Таблиця 11 - програми курсів, іспитів з російської історії професора В.Б.Антоновича у 1870-1884 рр.

Автор далеко від думки про вичерпне висвітлення такої об'ємної теми у межах однієї дисертації. Безумовно, наступні дослідники, попри об'єктивний фактологізм, привнесуть своє особисте бачення аспектів проблеми, свій індивідуальний підхід. До практичних рекомендацій, спрямованих на використання одержаних результатів, можна віднести такі:

Актуальним є ґрунтовне вивчення проблеми становлення, розвитку національних шкіл Київського університету XIX-XX ст., проблеми особистого внеску кожної з них у скарбницю української і світової культури.

На зважене, неупереджене вивчення чекає наступний період досліджуваної теми від 1884 р. Особливе місце в ній має зайняти висвітлення "білих плям" та навмисно замовчуваних питань.

Відродження наукової діяльності у спінях Київського університету Історичного товариства Нестора-літописця, фундаторами якого 120 років тому були саме університетські вчені, сприятиме найґрунтовнішому усвідомленню нинішнім поколінням свого національного історичного коріння, величю культурного спадку.

Чекає вивчення внесок вчених Київського університету в діяльність Комісії для опису губернії Київського учбового округу в 1851-1864 рр.

Не досліджений період діяльності професора П.В.Павлова на кафедрі історії й теорії мистецтв Київського університету у 1875-1885 рр. Глибокого аналізу чекають пізні праці вченого, його викладацько-популяризаторська діяльність. Перевірки потребує твердження, ніби це десятиліття пов'язане із втратою П.В.Павловим попередніх позицій у науці.

На увагу заслуговує проблема взаємовідносин Ради університету та історико-філологічного факультету у другій половині XIX ст., проблема впливу, наслідків боротьби різних партій (німецької та української) у Раді на освітньо-науковий стан факультету в цілому.

ЦДДА України і ДАК мають остаточно визначитися хто з них надалі зберігатиме у повному складі великий, надзвичайно інформативний фонд Київського університету (більш як 70 тисяч справ).

Основні публікації автора з теми дисертації:

1. Становлення вітчизняної історичної освіти у Київському університеті / 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: Матеріали науково-практичної конференції. - Київ, 20-21 жовтня 1992 р. - К., 1993. - С. 39-43, 188.

2. Республіканська науково-практична конференція "150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті" // Український історичний журнал, 1993. - N 4 - 6. Хроніка та інформація. - С. 131 - 132 (у співавторстві).

3. Діяльність В.Б.Антоновича у "Киевській старині" в 1882-1884 рр. /Перша зоючна наукова конференція з питань генеалогії і біографіки, присвячена 160-річчю з дня народження О.М.Лазаревського. Вінниця, 14 червня 1994 р. - Вінниця, ПП "Центр генеалогії і біографіки", 1994. - С. 25-26.

4. Наукова діяльність П.В.Павлова - видатного науковця та викладача (до 160-річчя Київського університету) /Наукові записки з історії України. Збірка статей. - Кіровоград, 1995.

5. Київський університет у середині XIX ст. /Л.В.Лашніков - видатний історик і викладач/. - Київ, 1994. - 24 с. - Бібліогр.: 75 назв. - Укр. - Деп. в ДНТБ України 15.05.94, N 1018 - Ук. 94.

6. Історична освіта у Київському університеті в 1834-1884 рр. - Київ, 1994. - 46 с. - Бібліогр.: 170 назв. - Укр. - Деп. в ДНТБ України 03. 06. 94, N 1051. - Ук. 94.

7. Діяльність вчених Київського університету в історичних установах України в 1834 - 1884 рр. - Київ, 1994. - 41 с. - Бібліогр.: 145 назв. - Укр. - Деп. в ДНТБ України 03.06. 94, N 1052. - Ук. 94.

8. Скарби далеких літ. До 160-річчя Київського університету //Витоки, число 8 (22) травень, 1994. - С. 6.

9. Професор Київського університету В.Ф.Домбровський - досліджувач історії Волині /Велика Волинь: минуле і сучасне. Матеріали IV міжнародної історико-краєзнавчої конференції. - Луцьк, 1994. - С. 235 - 237.

Старасф-

ANNOTATION

TARASENKO O.O. *Formation and development of historical education and science at Kiev University in 1834-1884.*

The thesis is presented for academic degree of candidate of History; specialty 07.00.02 - History of Ukraine and 07.00.09 - Historiography, Source Study and Methods of Historic Research. Kiev Taras Shevchenko University, Kiev, 1995.

The thesis is a manuscript. The work examines and analyzes the scientific studies of the Russian and Ukrainian History by the historians of the University in the process of formation and development of historical education and science at Kiev University, and their contribution to the development of the special historical subjects during the 30th-80th of the XIX century in scientific institutions of Ukraine and creation of Historical school of Kiev University of the XIX century as a whole.

It is determined that the representatives of the classic scientific historical school of Kiev University of the 30th-80th of the XIX century by right may be considered as the founders of Ukrainian national historic education and science.

АННОТАЦИЯ

ТАРАСЕНКО О.А. *Становление и развитие исторического образования и науки в Киевском университете в 1834-1884 гг.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - история Украины и 07.00.09 - историография, источниковедение и методы исторического исследования. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1995.

Диссертацией является рукопись. В работе исследуются и анализируются научное изучение проблем истории России и Украины историками университета в процессе становления и развития исторического образования и науки в Киевском университете, а также их деятельность в научных учреждениях Украины и вклад в разработку специальных исторических дисциплин в 30-80-х гг. XIX ст., формирование исторической школы Киевского университета XIX ст. в целом.

Установлено, что представителей классической научной исторической школы Киевского университета 30-80-х гг. XIX ст. с полным основанием следует считать основоположниками украинского национального исторического образования и науки.

Ключові слова: історична школа Київського університету XIX ст., вчені-викладачі, історична освіта, історична наука, історія Росії, історія України, спеціальні історичні дисципліни.

Замовлення № 100, Тираж 100 примірників
Державне комунальне поліграфічне підприємство "Тираж"
м. Київ, вул. Горького, 52^а

448717

Ac 32.513

AB 32.513